

Berlingske politiske og Avertissements-Tidende (1833-1935)
Lørdag Aften den 7. November 1903

Det kgl.
nordiske Oldskrift-Selskab.
 Nordens første Korttegner.

I Mødet i Tirsdags gav fremdeles Dr. phil. Axel Anthon Bjørnbo en Meddelelse om Fynboen Claudius Claussen Swart, Nordens ældste Kartograf.

Et Kort over Norden, tegnet af denne vor Landsmand, med tilhørende Tekst, havde i nogen Tid været kendt gennem et latinsk Haandskrift, som var fundet i Biblioteket i Nancy. Claussen eller, som han paa Latin kaldte sig, Claudius Clavus havde givet en Fremstilling af de nordiske Landes Geografi, der her var bleven indføjet i et Eksemplar af Ptolemæus' Jordbeskrivelse. Kort og Tekst havde været ivrig granskede og tolkede af mange Lærde, og en Udgave i Faksimile var nylig besørget af Gustav Storm. Teksten giver tabellariske Oversigter over de paa Kortet betegnede Punkter med Angivelse af Stedernes Længde og Brede. Hertil er nu og da knyttet korte Bemærkninger. Ved Omtalen af Fyn nævnes det, at her er Forfatteren født; under Island hedder det, at de islandske Heste ere smaa og æde Klipfisk ligesom Hø o. s. fr.

I Mødet i Tirsdags gav fremdeles Dr. Phil. Axel Anthon Bjørnbo en Meddelelse om Fynboen Claudius Claussen Swart, Nordens ældste Kartograf.

Et Kort over Norden, tegnet af denne vor Landsmand, med tilhørende Tekst, havde i nogen Tid været kendt gennem et latinsk Haandskrift, som var fundet i Biblioteket i Nancy. Claussen eller, som han paa Latin kaldte sig, Claudius Clavus havde givet en Fremstilling af de nordiske Landes Geografi, der her var bleven indføjet i et Eksemplar af Ptolemæus' Jordbeskrivelse. Kort og Tekst havde været ivrig granskede og tolkede af mange Lærde, og en Udgave i Faksimile var nylig besørget af Gustav Storm. Teksten giver tabellariske Oversigter over de paa Kortet betegnede Punkter med Angivelse af Stedernes Længde og Brede. Hertil er nu og da knyttet korte Bemærkninger. Ved Omtalen af Fyn nævnes det, at her er Forfatteren født; under Island hedder det, at de islandske Heste ere smaa og æde Klipfisk ligesom Hø o. s. fr.

Gamle, tyske Geografer citere allerede Clavus; de have kendt hans Kort og Tekst, men der findes dog en Række Uoverensstemmelser i Angivelserne af den geografiske Længde og Brede og paa andre Punkter, som man aldrig tidligere ret har kunnet forklare sig. Der findes endvidere Ligheder mellem Clavus' Kort og Donis samt de berømte Zeniers Kort, hvilket tyder bestemt paa, at den ene har laant fra den anden; men den rette Sammenhæng i saa Henseende har man ikke kunnet udfinde. Zenikortet, som man tidligere har tillagt saa stort Værd, har nu vist sig kun at være et Sammenpluk af flere andre, deriblandt Clavius', som navnlig for Grønlands Vedkommende er benyttet af de senere Kartografer. Dette ses deraf, at de grønlandske Navne paa de forskellige Kort ere overensstemmende, hvor mærkelige og gaadefulde disse Navne end iøvrigt ere. Ved de fremmede Afskrivere bleve de nordiske Navne fordrejede og gjorde ukendelige; mange lærde Forskere have da siden brudt deres Hoveder med at udfinde, hvad der vel oprindelig kunde have staaet. Disse lærde Studier og skarpsindige Tydninger ere imidlertid nu blevne værdiløse, efterat et lykkeligt Fund nylig har bragt os hele Gaadens sikre Løsning.

Det var klart, at en Nordbo maatte have arbejdet med paa de Kort, der fremstillede Nordens Geografi, og den dristige Tanke blev fremsat af Nordenskiöld, at de Kort, hvorom der her var Tale, kunde stamme fra byzantinske Kilder, og at Væringerne i selve Miklagaard kunde have meddelt Oplysninger om de nordiske Lande, hvorfra de vare komne.

I Modsætning hertil hævdede Gustav Storm, at Kortene maatte være Kopier af Clavus's Kort, og naar de ikke stemmede helt med det i Nancy opbevarede, maatte dette sidste saavel som den tilhørende Tekst være forvansket. Norden-skiølds Teori om Væringerne gendrev han fuldstændig; Landskrona, der nævnes paa Kortet som Eriksstad, blev først anlagt af Erik af Pommern 1412; ældre kunde altsaa Kortet ikke være.

Gamle, tyske Geografer citere allerede Clavus; de have kendt hans Kort og Tekst, men der findes dog en Række Uoverensstemmelser i Angivelserne af den geografiske Længde og Brede og paa andre Punkter, som man aldrig tidligere ret har kunnet forklare sig. Der findes endvidere Ligheder mellem Clavus' Kort og Donis samt de berømte Zeniers Kort, hvilket tyder bestemt paa, at den ene har laant fra den anden; men den rette Sammenhæng i saa Henseende har man ikke kunnet udfinde. Zenikortet, som man tidligere har tillagt saa stort Værd, har nu vist sig kun at være et Sammenpluk af flere andre, deriblandt Clavius', som navnlig for Grønlands Vedkommende er benyttet af de senere Kartografer. Dette ses deraf, at de grønlandske Navne paa de forskellige Kort ere overensstemmende, hvor mærkelige og gaadefulde disse Navne end iøvrigt ere. Ved de fremmede Afskrivere bleve de nordiske Navne fordrejede og gjorde ukendelige; mange lærde Forskere have da siden brudt deres Hoveder med at udfinde, hvad der vel oprindelig kunde have staaet. Disse lærde Studier og skarpsindige Tydninger ere imidlertid nu blevne værdiløse, efterat et lykkeligt Fund nylig har bragt os hele Gaadens sikre Løsning.

Det var klart, at en Nordbo maatte have arbejdet med paa de Kort, der fremstillede Nordens Geografi, og den dristige Tanke blev fremsat af Norden-skiöld, at de Kort, hvorom der her var Tale, kunde stamme fra byzantinske Kilder, og at Væringerne i selve Miklagaard kunde have meddelt Oplysninger om de nordiske Lande, hvorfra de vare komne.

I Modsætning hertil hævdede Gustav Storm, at Kortene maatte være Kopier af Clavus's Kort, og naar de ikke stemmede helt med det i Nancy opbevarede, maatte dette sidste saavel som den tilhørende Tekst være forvansket. Norden-skiølds Teori om Væringerne gendrev han fuldstændig; Landskrona, der nævnes paa Kortet som Erikstad, blev først anlagt af Erik af Pommern 1412; ældre kunde altsaa Kortet ikke være.

Storms Hypotese fandt megen Tilslutning, og den er ogsaa i det Væsentlige rigtig; kun har han ikke Ret i, at Kortet og Haandskriften i Nancy skulde være beskaarne og forvanskede, hvortil der efter Forholdene ikke heller vilde have været nogen Grund.

Sagens rette Sammenhæng er den, at Clavus har tegnet to forskellige Kort og skrevet to dertil hørende forskellige Tekster. Den Udgave, der har været kendt og brugt af de gamle Kartografer, er ikke den fra Nancy, men en anden, der først nu ved et lykkeligt Tilfælde er funden af Foredragsholderen under Arbejder i Udlandets Biblioteker. Et Haandskrift, der begyndte med Ordene: Ego Claudius Clavi Niger, var blandt andre gamle Papirer kommet Taleren i Hænde og havde straks vakt hans Opmærksomhed. Ved Henvendelse til Biblioteksassistent Carl Petersen i Kjøbenhavn var han bleven oplyst om, at det nyfundne Haandskrift maatte stamme

fra Claudius Claussen Swart, og at det ikke havde været kendt forud.

I Fællesskab med Carl Petersen havde derefter Taleren udarbejdet den kritiske Undersøgelse og den Udgave af Clavus' Værker, som om kort Tid kunde ventes at foreligge for Offentligheden, og hvorover der her skulde gives en Oversigt. Det fundne Haandskrift og endnu et lignende opbevares i Wien; i andre Biblioteker i Tyskland og Italien er der søgt forgæves.

Naar man efter Tabellerne i Teksten udfører Konstruktionen, faar man et Kort frem, som ganske stemmer med de tidligere kendte, der herved godtgøres at hidrøre fra Clavus. Navnene i Teksten ere derimod slemt forvrængede af de tyske Afskrivere, der ikke have forstaaet dem.

Storms Hypotese fandt megen Tilslutning, og den er ogsaa i det Væsentlige rigtig; kun har han ikke Ret i, at Kortet og Haandskriften i Nancy skulde være beskaarne og forvanskede, hvortil der efter Forholdene ikke heller vilde have været nogen Grund.

Sagens rette Sammenhæng er den, at Clavus har tegnet to forskellige Kort og skrevet to dertil hørende forskellige Tekster. Den Udgave, der har været kendt og brugt af de gamle Kartografer, er ikke den fra Nancy, men en anden, der først nu ved et lykkeligt Tilfælde er funden af Foredragsholderen under Arbejder i Udlandets Biblioteker. Et Haandskrift, der begyndte med Ordene: Ego Claudius Clavi Niger, var blandt andre gamle Papirer kommet Taleren i Hænde og havde straks vakt hans Opmærksomhed. Ved Henvendelse til Biblioteksassistent Carl Petersen i Kjøbenhavn var han bleven oplyst om, at det nyfundne Haandskrift maatte stamme fra Claudius Claussen Swart, og at det ikke havde været kendt forud.

I Fællesskab med Carl Petersen havde derefter Taleren udarbejdet den kritiske Undersøgelse og den Udgave af Clavus' Værker, som om kort Tid kunde ventes at foreligge for Offentligheden, og hvorover der her skulde gives en Oversigt. Det fundne Haandskrift og endnu et lignende opbevares i Wien; i andre Biblioteker i Tyskland og Italien er der søgt forgæves.

Naar man efter Tabellerne i Teksten udfører Konstruktionen, faar man et Kort frem, som ganske stemmer med de tidligere kendte, der herved godtgøres at hidrøre fra Clavus. Navnene i Teksten ere derimod slemt forvrængede af de tyske Afskrivere, der ikke have forstaaet dem.

Wiener-Teksterne ere yngre end Teksterne i Nancy. Paa det til den sidstnævnte hørende Kort er Grønland kun raat antydet og har aabenbart ikke været kendt af Forfatteren; derimod er Formen af Grønland saa mærkelig rigtig gengiven paa Clavus' senere Kort, og Landet beskriver han rigtig som den Halvø, der hænger ned fra Nord, hvorfor det maa antages, at han nu har haft nøjere Kendskab dertil; maaske har han selv været i Grønland i Mellemtiden mellem Udarbejdelsen af det første og de senere Kort eller omtrent i Tiden 1430 til 1450. Dette er saameget vigtigere, som der fra dette Tidsrum ellers ingen Efterretninger haves fra Grønland.

Fangne Eskimoer med deres Kajaker havde Clavus ganske vist set i Trondhjem, men adskilligt tydede paa, at han ogsaa har gjort et Forsøg paa at omsejle Grønland; Østkysten kender han til 65 Gr. 35'; Grænsen for „det Land, der er synligt“ paa Vestkysten, sætter han ved 72 Gr. n. Br.

Om Eskimoerne, hvem han kalder „de vantro Kareler“, fortæller han, at de kom ned fra Nordpolen. Rimeligvis have de virkelig været paa Vandring imod Syd, fortrængende Nordboerne, hvor de kom frem.

Stednavnene paa Clavus' Grønlandskort, der ere oplagne af de senere Kartografer i fordrejet Form, og som have givet Anledning til mange forgæves Tolkningsforsøg, kunne nu tydes med Sikkerhed, og Gaaden er løst med et uventet og meget morsomt Resultat. Nøglen hertil giver Wiener-Teksten, der under Island tilføjer: Bemærk, at Navnene her ikke ere Stednavne, men Navne paa Runerne! Noget lignende gælder da ogsaa andre Egne. De Byer og Floder, hvis Navne Clavus ikke kendte, numererede han: første By, anden By; første, anden, tredje Flod osv.; men naar Tallene bleve noget større, bleve de ubekvemme at bruge paa Kort og i Tekst, hvorfor han tog Ordene af den første den bedste Ramse, der faldt ham ind, og opførte dem i Rækkefølge paa Kortet. Ved Island anvendte han Runenavnene, ved Grønland brugte han — et dansk Folkevisevers, der lyder saaledes:

Wiener-Teksterne ere yngre end Teksterne i Nancy. Paa det til den sidstnævnte hørende Kort er Grønland kun raat antydet og har aabenbart ikke været kendt af Forfatteren; derimod er Formen af Grønland saa mærkelig rigtig gengiven paa Clavus' senere Kort, og Landet beskriver han rigtig som den Halvø, der hænger ned fra Nord, hvorfor det maa antages, at han nu har haft nøjere Kendskab dertil; maaske har han selv været i Grønland i Mellemtiden mellem Udarbejdelsen af det første og de senere Kort eller omtrent i Tiden 1430 til 1450. Dette er saameget vigtigere, som der fra dette Tidsrum ellers ingen Efterretninger haves fra Grønland.

Fangne Eskimoer med deres Kajaker havde Clavus ganske vist set i Trondhjem, men adskilligt tydede paa, at han ogsaa har gjort et Forsøg paa at omsejle Grønland; Østkysten kender han til 65 Gr. 35'; Grænsen for „det Land, der er synligt“ paa Vestkysten, sætter han ved 72 Gr. n. Br.

Om Eskimoerne, hvem han kalder „de vantro Kareler“, fortæller han, at de kom ned fra Nordpolen. Rimeligvis have de virkelig været paa Vandring imod Syd, fortrængende Nordboerne, hvor de kom frem.

Stednavnene paa Clavus' Grønlandskort, der ere optagne af de senere Kartografer i fordrejet Form, og som have givet Anledning til mange forgæves Tolkningsforsøg, kunne nu tydes med Sikkerhed, og Gaaden er løst med et uventet og meget morsomt Resultat. Nøglen hertil giver Wiener-Teksten, der under Island tilføjer: Bemærk, at Navnene her ikke ere Stednavne, men Navne paa Runerne! Noget lignende gælder da ogsaa andre Egne. De Byer og Floder, hvis Navne Clavus ikke kendte, numererede han: første By, anden By; første, anden, tredje Flod osv.; men naar Tallene bleve noget større, bleve de ubekvemme at bruge paa Kort og i Tekst, hvorfor han tog Ordene af den første den bedste Ramse, der faldt ham ind, og opførte dem i Rækkefølge paa Kortet. Ved Island anvendte han Runenavnene, ved Grønland brugte han — et dansk Folkevisevers, der lyder saaledes:

Der boer en Mand i en Grønlands Aa
Og Spieldebod monne han hedde,
Mer haver han af hvide Sild,
End han haver Flesk hint fede.
Nord om driver Sandet paany.

Sidste Linie er Omkvædet. Ordet „Der“ (Thær), hvormed Visen begynder, er anbragt øverst paa Østkysten som Betegnelse for et Forbjerg; derpaa følger „Boer“ som Navn for en Flod, og saa de næste Ord i Retning mod Sydspidsen og siden nordefter op langs Vestkysten. Enkelte Ord forraade Forfatterens fynske Dialekt. Ordene „en Grønlands“ ere af de fremmede Afskrivere læst som „Engroneland“ og opfattet som Navn for hele Grønland.

Overfor disse Rækker af fingerede Navne, hvis pudsige Betydning vi nu kende, kan man ikke undlade at smile ad de lærde Fortolkeres megen spildte Møje. Legenden om Zeniernes Rejse i Norden har herved faaet sit Dødsstød.

Om Claudius Clavus vide vi, at han var født 1388 i Salling paa Fyn. Rimeligvis har han gaaet i Klosterskolen i Sorø og lært at skrive Latin. Han forlod Danmark omtrent 1412 og kom 1424 til Rom. Her havde man netop erhvervet et Haandskrift af Ptolemæus fra Grækenland, og Interessen for det geografiske Studium var vaagnet. Man henvendte sig til Clavus med Anmodning om at forbedre Ptolemæus' Kort for Nordens Vedkommende. Han havde kun meget daarligere Hjælpemidler hertil; Resultatet blev Kortet i Nancy. Senere kom han tilbage til Norden og forbedrede nu sit tidligere Kort. Ogsaa dette er dog meget unøjagtigt; Jylland tegnede han helt og holdent efter Ptolemæus; Resten indlagde han efter eget Kendskab paa bedste Beskub. Tabellerne over Stedernes Længde og Brede bleve lavede efter det tegnede Kort, ikke omvendt, hvad der vilde have været det rette. Kompas forstod han ikke at bruge.

Men med alle deres væsentlige Mangler give dog Kortene værdifulde Oplysninger, og vor Landsmand har Æren af at være Renæssancetidens første Geograf. Hans sidste forbedrede Kort var gennem lange Tider Kilden til Kundskaben om Nordens Lande.

Der bor en Mand i en Grønlands Aa
Og Spieldebod monne han hedde.
Mer haver han af hvide Sild.
End han haver Flæsk hint fede.
Nord om driver Sandet paany.

Sidste Linie er Omkvædet. Ordet "Der" (Thær), hvormed Visen begynder, er anbragt øverst paa Østkysten som Betegnelse for et Forbjerg, derpaa følger "Boer", som Navn for en Flod, og saa de næste Ord i Retning mod Sydspidsen og siden nordefter op langs Vestkysten. Enkelte Ord forraade Forfatterens fynske Dialekt. Ordene "en Grønlands" ere af de fremmede Afskrivere læst som "Engroneland" og opfattet som Navn for hele Grønland.

Overfor disse Rækker af fingerede Navne, hvis pudsige Betydning vi nu kende, kan man ikke undlade at smile ad de lærde Fortolkeres megen spildte Møje. Legenden om Zeniernes Rejse i Norden har herved faaet sit Dødsstød.

Om Claudius Clavus vide vi, at han var født 1388 i Salling paa Fyn. Rimeligvis har han gaaet i Klosterskolen i Sorø og lært at skrive Latin. Han forlod Danmark omtrent 1412 og kom i 1424 til Rom. Her havde man netop erhvervet et Haandskrift af Ptolemæus fra Grækenland, og Interessen for det geografiske Studium var vaagnet. Man henvendte sig til Clavus med Anmodning om at forbedre Ptolemæus' Kort for Nordens Vedkommende. Han havde kun meget daarligere Hjælpemidler hertil; Resultatet blev Kortet i Nancy. Senere kom han tilbage til Norden og forbedrede nu sit tidligere Kort. Ogsaa dette er dog meget unøjagtigt; Jylland tegnede han helt og holdent efter Ptolemæus; Resten indlagde han efter eget Kendskab paa bedste Beskub. Tabellerne over Stedernes Længde og Brede bleve lavede efter det tegnede Kort, ikke omvendt, hvad der vilde have været det rette. Kompas forstod han ikke at bruge.

Men med alle deres væsentlige Mangler give dog Kortene værdifulde Oplysninger, og vor Landsmand har Æren af at være Renæssancetidens første Geograf. Hans sidste forbedrede Kort var gennem lange Tider Kilden til Kundskaben om Nordens Lande.